

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences. Vol. 2 (90)

Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 2 (90)

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 2 (90)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 2 (90)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

УДК 821.161.2-2.09

DOI 10.35433/philology.2 (90).2019.33-42

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У ВІРШАХ КЛИМЕНТІЯ ЗИНОВІЄВА

О. В. Щербак*

У статті здійснено спробу дати уявлення про те, як змалював жінок у побутовому середовищі український поет кінця XVII – XVIII ст. Климентій Зиновійв. Окрему частину творів він присвятив жінкам, яка так і називається "Про жінок, усякого їхнього чину, тобто про добрих і про лихих" і нараховує близько тридцяти поезій. Однак у "жіночі" вірші можна також зарахувати й понад десяток творів, присвячених чоловікам, розділ про яких іде одразу за жіночим і продовжує його.

У творах Климентій Зиновійв звертався до найрізноманітніших випадків із життя жінок, особливостей їхніх характерів і побутових звичок. Хоча, на перший погляд, може скластися враження, що поет продовжує мізогінну традицію щодо трактування жінки як гріховної й небезпечної для чоловіка особи, але насправді в багатьох віршах Климентій Зиновійв висловлює своєрідні помірковані й часом навіть прогресивні погляди на питання шлюбу, материнства, стосунків у сім'ї тощо. Якщо ж поет різко засуджує жінку, то за ті самі гріхи та проступки він так само засуджує й чоловіка, а також вважає, що добра та благовірна жінка заслуговує на повагу й довіру від свого чоловіка. Образний арсенал у зображенні жінок у К. Зиновієва скупий, у текстах віршів переважає описовість, відсутні жіночі портрети та їхні індивідуальні характеристики.

Проаналізувавши ключові поезії Климентія Зиновієва, присвячені зображенню жінки, можемо зробити висновок, що він мав досить різнобічні погляди щодо питання шлюбу та жіноцтва, що свідчить про високий рівень освіти, морального виховання й багатого життєвого досвіду поета. Виявлено, що у творах Климентій Зиновійв відходить від усталених в епоху Середньовіччя норм трактування жінки як другорядної особи, а відводить їй місце поряд із чоловіком і здебільшого судить їх однаково, незважаючи на те що нерідко апелює до Святого Письма й висловлює стереотипні тези минулих епох. З огляду на сказане можна припустити, що вірші про жінок були написані в різні роки, а отже, і переконання поета могли змінюватися.

Ключові слова: жінка, чоловік, дружина, бароко, погляди, стереотип, мізогінія, чернець, поет, СвятеПисьмо, мотив, шлюб, сім'я, вдова, дівиця.

* кандидат філологічних наук, асистент
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
scherbak_vi@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5191-7212

WOMEN'S CHARACTERS IN THE POETRY OF KLYMENTII ZINOVIIV

O. V. Shcherbak

The article attempts to provide insight regarding the portrayal of female characters in domestic environment at the end of XVII, beginning of XVIII century by Ukrainian poet Klymentii Zinoviiv. He dedicated a work named "About women, any of their rank, good ones and evil ones" to women that includes around thirty works of poetry. Therefore more than a dozen verses dedicated to men can be included into the category of "female" poetry, the chapter about men directly follows the female chapter and continues it.

Klymentii Zinoviiv addresses various events from women's life and describes traits of their character, household habits. Although at first sight it may seem that the poet continues the misogynistic tradition of treating a woman as a sinner, it is evidenced that Klymentii Zinoviiv expresses moderate and sometimes even progressive thoughts on the questions of marriage, motherhood, relationships in the family.

The poet harshly condemns a woman, but he also condemns a man for the same sins and faults, also he believes that a kind and faithful wife deserves respect and trust from her husband. Zinoviiv's selection of figures of speech is limited, verses are mostly descriptive, female portraits and individual characteristics are absent.

As a result of an analysis of main works of poetry of Klymentii Zinoviiv that are dedicated to the portrayal of a woman it can be concluded that he had a variety of views on the ideas of marriage and womanhood, which shows poet's high level of schooling, moral education, and vast life experience. It is investigated that Zinoviiv moves away from the norms of Middle Ages in his works that portray a woman as an inferior human being, instead he sees her being equal to a man and in most cases judges them equally, even though he often appeals to the Scripture and expresses stereotypical arguments of the past periods. To draw a conclusion it can be assumed that verses about women were written in different years, consequently poet's worldview might have been changing.

Keywords: woman, husband, wife, baroque, views, stereotype, misogyny, monk, poet, Holy Scripture, motive, marriage, family, widow, maiden.

Постановка проблеми.
Українська література епохи барокко вже цілковито відрізнялася від літератури середньовічної, чому сприяли бурхливі події всередині й другій половині XVII століття. Спочатку спалах козацьких повстань, потім національно-визвольна війна Богдана Хмельницького й утворення Гетьманщини – усе це сформувало самосвідомість українців, а відтак, вплинуло на їхній спосіб мислення. Якщо в середні віки письменники найперше звертали увагу на релігію та історію, то за доби бароко до розповсюджених тем книжників, зокрема поетів, додалася й побутова.

Одним з найвизначніших митців давнього часу, який залишив нам чималу спадщину з кількості творів, був ієромонах Климентій Зиновій, автор збірки поезій кінця XVII – початку XVIII ст., де змалював

найрізноманітніші аспекти побутового життя українського люду. Окрему частину доробку Климентій Зиновій присвятив жіночій темі, яка так і називається – "О жєнахъ розны(х), всякого чину и(х). То єсть о добры(х) и о злыхъ" і нараховує близько тридцяти поезій, а також трохи більше десятка творів, присвячених чоловікам.

Аналіз останніх досліджень.
Історія дослідження творчості Климентія Зиновієва сягає другої половини XIX століття. До аналізу діяльності Климентія Зиновієва звертався П. Куліш, на якого, зокрема, твори Климентія про жінок справили досить негативне враження. С. Єфремов називав поета "графоманом" і не бачив особливої цінності в його віршах. І. Франко, чие ставлення до митця було м'якшим і поблажливішим, назвав його "дитям

свого часу". У ХХ–ХХІ століттях особистість Климентія Зіновієва і його віршовані твори цікавили таких дослідників, як М. Возняк, Д. Чижевський, В. Крекотень, В. Шевчук, який, зокрема, назвав літературний доробок Климентія Зіновієва "книгою буття українського народу", архієпископ Ігор (Ісиченко), П. Білоус та інших фахівців з давньої української літератури. Вагомий внесок у дослідження життя й творчості поета зробила В. Колосова в монографії "Климентій Зіновій". Із найновіших досліджень на тему творчості поета можна виокремити роботи М. Кулієвич "Лінгвогеографічний пошук місця навчання Климентія Зіновієва", М. Меркулової "Тема праці у віршах Климентія Зіновієва і байках Григорія Сковороди" та "Тема мандрів творчості Климентія Зіновієва та Григорія Сковороди", В. Циганенко "Козацькі барокові мотиви в епіграфічних творах Климентія Зіновієва", Л. Семенюк "Стильова природа творчості Климентія Зіновієва" та інших науковців.

Новизна дослідження. Хоча подекуди літературознавці торкалися теми жіноцтва у творах Климентія Зіновієва, як, наприклад, уже згаданий П. Куліш чи І. Франко, проте ця частина доробку поета досі залишається малодослідженою. Проте вона має цінність не лише для глибшого аналізу творчості давнього митця, його поглядів і переконань, а й як джерело для пізнання особливостей ставлення до жінки в українському суспільстві з історичного погляд.

Мета статті – з'ясувати та дослідити типологію жіночих образів на матеріалі поетичних творів Климентія Зіновієва.

Завдання наукової статті полягає в тому, щоб виявити у творах Климентія Зіновієва жіночі образи, проаналізувати їх, з'ясувати їхнє художнє значення та ставлення до

них автора, що дасть змогу зробити висновок про погляди та переконання поета.

Наукова методологія дослідження ґрунтується здебільшого на описовому та історичному методах, з окремим використанням герменевтики, складовою частиною якої є християнська екзегетика, що зосереджується на тлумаченні Святого Письма,

Виклад основного матеріалу. Вірші про жінок починаються поезією "Ω множествѣ жѣнъ: сирѣчь яко болшѣ на вселѣ(н)но(и) обрѣтається пола жѣнска: нѣ жѣмуже(и)ска", де зафіксовано демографічну ситуацію періоду Руїни, коли після довго тривалих війн козаків і простого селянства проти польської шляхти, московської експансії та кримсько-турецьких загарбників в Україні різко зменшилося чоловіче населення і її називали "країною вдів". Таке явище було засвідчене у творах іноземних мандрівників, наприклад, Гійом Левассер де Боплан в "Описі України", створеному в середині ХVІІ ст., де він пише про нібито традицію українців, коли "дівчата залицяються до хлопців" [3: 95–98], що, імовірно, було наслідком нестачі чоловіків по селах та містах України. У цьому вірші, який, на перший погляд, лише описує історичний факт, уже відбивається стереотипне для тих віків ставлення Климентія Зіновієва до жінок: "Еднакъ на(д) жѣнамибѣгда(а) мужѣ(м) вѣ(р)хѣмѣти: / а імѣнедалѣмуже(и)ски(х) рѣчи(и) разумѣти" [5: 97]. На цей уривок можна подивитися з іншого боку: поету прикро за жінок, яких Бог від початку зробив слабшими й тендітними та ще й позбавив їх помічників-чоловіків.

Наступний вірш "Ω злы(х) жѣна(х), ім(ѣ) же нико(г)да нѣ яты вѣры" нагадує відповідний фрагмент з "Моління" Данила Заточника [9], де автор, наслідуючи християнське трактуванням жіночого начала, так

само застерігає від згубного впливу жінок. Природно, що Климентій Зиновійв згадує в цьому вірші й гріхопадіння перших людей, причому, як заведено, всю вину покладає на жінку, тобто на Єву – "Бо и Ада(м) пре(з) жену ласкибжо(и) о(т)палъ: / ивве(с) ми(р) навѣ ки бы(л) сме(р)тно(и) кля(т)вѣ о(т)да(л)" [5: 97]. Ця думка взагалі була надзвичайно поширеною й популярною в Середні віки й у Новий час, особливо серед духовенства, до якого належав і Климентій. Далі ж він її розвиває, наголошуючи, що не тільки Адам зазнав горя через Єву, а й "поневажъ о(т) женъ и сты(м) ско(р)бы бывали: / ко(г)даещѣ на земли себѣ пробували" [5: 98].

Однак не слід засуджувати автора за такий його погляд на жінок, бо ж, зрештою, він висловив старий, як світ, постулат, запозичивши його зі Святого Письма. Від себе ж додав, що "правда и жена женѣ естъ неравна: / якъ в ншо(м) ннѣ вѣку також де и здавна" [5: 98], а потім наголосив, що "а ще бы им ти еднакъ таяжъ жена: / ипре(з) мѣ(р) бывае(т) ско(р)бѣи грѣху вина" [5: 98], тобто якими б не були жінки, але чоловіки мусять їх приймати і поважати хоча б тому, що в кожного матір теж є жінкою, а як відомо, Бог заповів шанувати й слухатися однаково обох батьків. У цьому вірші, який уміщено на початку аналізованого циклу, Климентій Зиновійв висловлює думку, яка може здатися програмною, хоча він сам далі безліч разів собі суперечить: "Теды кды (б) хто ре(к), створи(л) бѣ на згѣбе(л) роду / лю(д)скому жены: нонѣ(ст), ле(ч) для чиста плоду" [5: 98]. Насправді ж ці рядки можна трактувати по-різному. З одного боку, це видається типовою думкою чоловіка із середньовічним мисленням, за яким жінка створена винятково для того, аби народжувати

дітей. Але з іншого – ці слова можуть мати й ширший, глибший зміст: хоча чоловік часто-густо й потерпає через жінку і навіть гине, але не слід забувати й того, що саме жінка подарувала йому життя.

Логічне продовження тема "злих жон" отримала у вірші "О жена(х) сва(р)ливыхъ, и злоязычны(х)", де Климентій Зиновійв знову звертається до Біблії, цього разу цитуючи Притчі Соломонові: "Рекъ Соломо(н), лу(ч)шѣ со (л)во(м) в(ѣ) пустыни жити: / нежели со женою злоювдому быти" [5: 105]. У цій поезії автор висловлює щире співчуття усім чоловікам, яким будь-коли доводилося прожити свій вік зі злими жінками, бо не тільки зараз спостерігаються такі нещастя, а й "якоже негды(с) бѣста в старода(в)немъ вѣку" [5: 105]. Тут Климентій Зиновійв, потрапивши під стереотипи свого часу, каже, що щасливий той чоловік, який не кориться своїй злій жінці, "и що я(к) бѣсти по ребра(х) часто даваеъ" [5: 105], а в кінці вірша взагалі радить чоловікам, які хочуть удостоїтися райського блаженства після смерті, злу жінку "на кажды(и) де(н) киємъ пары(т) не лѣнисл" [5: 105]. Очевидно, що такі явища часто-густо мали місце у тодішньому українському суспільстві, однак, слід пам'ятати, що Біблія закликала чоловіків любити своїх жінок.

Схожі мотиви простежуються у вірші Климентія Зиновієва із чоловічого циклу: "О человѣку, окая(н)номъ то(мъ), в котро(г)[о] жона старшаа, а не онѣ самъ мужъ", де автор, укотре застерігаючи нерозважливих чоловіків довіряти своїм підступним дружинам, які можуть навіть підсипати їм отруту в їжу, подає цілу низку порад у такому випадку:

"А та(к) окая(н)ничѣ напро(д) са(м) некуша(и):
неха(и) жона пие(т) пе(р)шгѣя(ст), менѣ слуша(и).
А гды (б) сама напере(д) скушати не мѣла:

то го(р)шко́мъ або ки́ємъ косни(с) эитѣла.
Або цу(р)кою скруты э(и) руки и но́ги:
жебы не перелѣзла и чре(з) два поро́ги.
Або звяза(в)ши посади к(ѣ) гарячо(и) пѣчи:
що(б) припе(к)ли́са ѡну(и) шата́нскіє плѣчи.
А не мѣлъ бы(с) та(к) я(к) тлачу́ частова́ти:
бу́де(ш) до сме(р)ти свов(и) лю́тѣ погиба́ти" [5, с 115].

На перший погляд, Климентій Зиновійв виголошує ортодоксальні, мракобісні речі, немов якийсь аскет-фанатик, у якого одна тільки згадка про жінку викликає нечувану огиду, та ще й використання турецького слова "шайтан" замість "чорт" чи "диявол" нібито каже про те, що хоч Климентій Зиновійв і вважає мусульман невірними, але з їхнім поглядом на жінок цілком згоден. Певно, саме це свого часу так обурило П. Куліша, який вважав, що поет змалював у творах жінку "пекельним виплодом" [10, с. 23]. А оскільки чоловік поставлений над "жінкою", то й має її вчити, як батьки вчать дітей, з чого й може видатися, що книга Климентія Зиновієва мало не співзвучна з московським "Домостроем" XVI століття, який теж свого часу звинувачували в гострих випадках проти жіноцтва.

У вірші Климентія Зиновієва у фразі "І пе(в)наа то рѣчѣ(ст), же такаа прокля́та: / бо о(т) бѣа и люде(и) ласка то(и) о(т)ня́та" [5: 105] бачимо, що поет розцінює причини "злови" жінок неоднозначно, перекладаючи вагому частину провини в цьому на Бога, який створив їх такими, а також на людей, які їх відштовхують і не мають до них доброти й милосердя, як Каїн, котрого штовхнула на страшний злочин Божа неласка.

Красномовні біблійні мотиви простежуються у вірші "Ω женахъ и ѿ двѣцахъ, и о писме(н)ныхъ че(р)ницахъ", яку В. Шевчук назвав переспівом Першого послання Апостола Павла до Тимофія, де говориться: "Нехай жінка навчається мовчки у повній покорі. А жінці

навчати я не дозволяю, ані панувати над мужем, але бути в мовчанні" (1-е Тим. 2, 11–12). Климентій Зиновійв же у цьому вірші йде за традиціями Середньовіччя, коли вважалося, що жінці не обов'язково вчитися читати й писати. На цьому й наголошує поет: "Да(р)мо са види(т) же(н)скѣ по(а) звы(к)лѣ пи(с)мо́ учѣти: / моглабѣ це(р)ковѣ и без ныхъ пи(с)ма обходити" [5: 99]. Климентій Зиновійв уважав, що жінка не має права в церкві служити, а тому й письмо їй "без надобності", але називає й іншу причину: "Жена писменна муже(м) просты(мѣ) погоржа́етъ: / и якѣ простака цѣлѣ того вничижа́етъ" [5: 99]. Поет все ж не заперечує вченості жінки, але тільки для кращого розуміння нею священних текстів – "Една(к) ко(т)ро(и) хоче(т)сапи(с)ма́ научити(с): / неха(и) учитьже(б) вмѣла лѣпшѣ бѣгу мѣити(с)" [5: 100].

Своєрідним наслідуванням текстів Нового Заповіту є також вірш "Ω вдовственны(х) женахъ", уякому Климентій Зиновійв, за прикладом апостола, оспівує чесних вдовиць, які після смерті свого чоловіка не вийшли вдруге заміж і не завели коханців, а тримають своє тіло й помисли в чистоті до самої смерті: "І суди(а) бы(х) на(д) двѣцѣи(х) че(ст)нѣ(и)ши(х) па́че: / зваща здравы(х) июны(х), тое(ст) млади(х) на(и)па́че. / Дѣвы бо пло(т)ски(х) грѣхо(в) себѣ не позна́ли: / а они и познавши, чисто(ст) заховали" [5: 99]. Климентій Зиновійв зауважує, що не та жінка більше варта поваги, яка взагалі не пізнала фізичного кохання, а та, яка пізнала, але змогла утриматися від нього, залишившись вдовою, у чому теж помітна

популярна євангельська думка про праведних удів.

У вірші "Ω заматерѣлы(х) дѣвѣцахъ" Климентій Зиновійв дорікає молодим жінкам, які "засиділися у дівках", і не тому, що їх не сватали, а тому, що "Z моло(д)шы(х) не хотѣли лѣть заму(ж) поступоват(ь), / для того и не хоче(т) таки(х) ниhto и брат(ь)" [5: 104]. Як писав Климентій Зиновійв в одному з віршів, жінка дана чоловіку найперше для продовження роду, тож його мало цікавлять почуття, духовні якості жінки, а головне, щоб вона мала змогу завагітніти, виносити й народити дитину. Тому молодій, гарній дівчині легше знайти чоловіка, ніж зрілій жінці.

Схожий мотив звучить також у поезії з циклу, присвяченого чоловікам "Ω люде(х) ты(х) не слухне чинячихъ, ко(т)рыє жєня(т)са и посягаю(т) невравно(с)тилѣтъ будучи: тоє(ст) імє(н)но, жєчасо(м) буде(т) му(ж) ста(р) а жона ве(л)ми молода: або жона ве(л)ми стара, аму(ж) на́збы(т) моло(д), ата(к) ме(ж) таковыми болшъ житіа зло(г)[о], неже добро(г)[о] того́ ра́ди", у якому автор описує відомі всім випадки "нерівного шлюбу", які широко були розповсюджені в минулі століття, особливо серед людей заможних і знаті. Як видно з назви, Климентій у цьому творі гостро виступає проти таких союзів, які, на його думку, "гідні нагани", тому що таких чоловіка й дружину "І бл҃гослове(н)ство б жїє о(т)бѣгаєть: / а не́ нави(ст) и в ражда в(ъ) до(м) то(и) са всєляєть" [5: 116]. Климентія Зиновієва, певно, тут турбує нестільки подружнє щастя "молодих", скільки виконання ними найважливішого обов'язку кожної людини на землі – народження дітей.

Поет продовжує цю думку й у поезії "Ω стары(х) дѣдахъ жєнящы(х)са, и ѿстары(х) баба(х) заму́жъ іду́чихъ", у якій Климентій застерігає мирян від надто пізніх шлюбів. Як переконаний поет,

зазвичай, такі шлюби трапляються не через душевні почуття, а з чисто матеріальних причин: "І ты(м) дѣломъ дѣды ще́ інъ стары(и) вымо(в)ляєть: / же́ господынѣ собѣ́ для́ худобы́ не́маєть" [5: 119], та "хочъ бы по а́ггл(с)ки(и) самоглі́ обходіти: / е́днакъ не зна(в)ши того́ буду(т) іхъ судіти" [5: 119], бо "Бѣ́ пода(л) ма́лды(мъ) люде́мъ че(ст)ное́ ма́лже(н)ство" [5: 119], тоді як старим "лѣпше(и) бы во удо(в)ствѣ́ сако(н)чити". У цьому вірші помітний мотив популярної в середні віки думки Еклезіаста: "Для всього свій час, і година своя кожній справі під небом" (Еклез. 3, 1). Господь через своїх учнів заповів одружуватися молодим, а якщо вже хтось з певних причин упустив свій шанс і не взяв жінку чи не вийшов заміж вчасно, то в літньому віці не варто гнівити Бога протиприродними речами, тим більше, що, як писав поет, шлюби ці найчастіше укладаються з корисливою метою.

З іншого боку, шлюби в занадто юному віці Климентій Зиновійв також не схвалює, про що пише у вірші "Ω родителе(х) сочетава́ющихъ браку дѣте(и) свои(х) ве(л)ми в(ъ) ма́лы(х) лѣтехъ пре́жде вре́мени", тобто дівчат до дванадцяти років, а хлопців – до чотирнадцяти, як велять церковні правила. Згідно із словами самого поета, "а то вѣмъ в Ли(т)вѣ́ ма́лы(х) жєня(т) злє́ справуют: / що́ не́смыслє(н)ны(мъ) дѣтя(м) свѣтъ ты(л)ко завязую(т)" [5: 117]. В Україні такі шлюби широко не практикувалися, але оскільки Климентій Зиновійв про це пише в книжці, то все ж поодинокі випадки траплялися.

Климентія Зиновієва цікавить у цьому разі зовсім не фізіологічний бік, а побутовий. Він пише: "Часомъ и дорослыє́ ста(т)коват(ь) не́вмѣють: / да вла(с)не́ я(к) ма́лыєдѣти́ такъ ша́лю(т). / А ма́лы(и) ма(л)жоно́къ ѡвше́(мъ) статкова(т) не́бу́де(т): / що́ ожєни(в)са́ куда́ по(и)де(т) то забу́де(т).

/ Ата(к) з гола не треба малы(х) снівъ
женит(ь): / не здолѣю(т) заробит(ь)
хлѣба, дѣши поживит(ь). / Кро(м)
заготовымъ хлѣбомъ буду(т)
пу(д)ростати: / поку(а) навча(т)сѣта(к)
я(к) люде работати" [5: 117–118].

Інакше розвиває цю тему
Климентій Зиновійв у вірші "Ω
родича(х) неуважны(х), котрыє свои(х)
дѣте(и) сочетаваю(т) браку
насылствіємъ [тоєсть з(ь) примусомъ].
Не имущы(х) [дѣиць або мл(д)нцѣвъ]
между собою соверше(н)нои любвѣ". У
класичній літературі, зокрема й
українській, тема нещасливих шлюбів
без взаємного кохання, одна з
найпопулярніших, про що згадує й
Климентій Зиновійв: "Естьботого
насвѣтѣвсюда ба(р)зо много: / гдѣ
покидає(т) мужаиде(т) задругого. /
Давпя(т) и другого в тожъ жывого
покидаєтъ: / а за(и)шѣдши далеко
блудноса обхо(ж)даєтъ" [5: 114].

У ті ж часи шлюби з примусу
траплялися нерідко, причому
вважалося, що дружина має любити й
поважати свого чоловіка, якого їй
обрали батьки. Климентій Зиновійв же
висловив думку, що не тільки
дружина чоловікові має подобатися,
але й чоловік дружині, тобто поет
визнає для чоловіків і жінок рівні
права на власні почуття:
"Утве(р)ждєніа собѣ не будутъ мѣт(ь)
згола: / жона або му(ж) бѣде(т)
утѣкати з(ь) двора. / І не буду(т)
доброто сѣбѣ бы ту мѣти: / хо(ч) и
богаты буду(т), и приплоды(т) дѣти"
[5: 113]. Коли молодих одружать за
взаємною згодою, то вони пізнають
справжнє сімейне щастя й спокій, а
їхні батьки, дивлячись на добробут
дітей, радітимуть у серцях своїх: "Ωцѣ
же од щерѣ то(и) бѣде(т) савеселит(ь): /
южегды безра(з)судно не схоче(т)
потопит(ь)" [5: 114].

До питань шлюбу, дівочості й
цнотливості Климентій Зиновійв
звертається ще не раз. Наприклад, у
вірші "Ω ма(а)жонкахъ по зако(н)номъ
шлюбно(мъ) брацѣ чи(с)то(ст)
тѣлє(с)ную або тѣ(ж) дѣвство до

смє(р)ти в сѣбѣ ховаючихъ". Поет
щиро дивується з поведінки дівчини,
котра, будучи одруженою,
намагається наслідувати Діву Марію:
"Дивнаа товє(а)ми рѣчъ, же з жоною
жити; / а кро(м) позна(н)а пло(т)ска
такъ са обходити", а далі додає: "Бо и
ап(ст)лѣ рѣкъ дру(г) друга не
лиша(и)тє: / и ма(а)же(н)ски(м) дѣломъ
в сво(и) ча(с) слутѣша(и)тє" [5: 208].

Схожий мотив має вірш, який з
назвою "Ω людехъ ты(х), котрыє не
хотѣ(т) женитисѣ пре(з) вве(с) вѣкъ
сво(и), и до стары(х) лѣтъ: або и до
самой смє(р)ти", де відображено
рідкісні випадки, коли чоловік воліє
залишатися одинаком, але в
монастир не йде, що з погляду
Климентія Зиновієва виглядає вельми
дивно: "Свѣцки(м) всяки(м) потребно
жоны по(и)мовати: / а не
почє(р)нецки(и) бє(з)женно пробувати.
/ Атота(к) іны(и) пре(з) вве(с) вѣкъ
сво(и) изваяє(т): / ни чє(р)нецѣ анѣ
свѣцки(и) и са(м) о(н) не знає(т)"
[5: 126].

Неприхильно висловившись про
жінок на початку збірки, Климентій
Зиновійв змінює погляд у вірші "Ω
женахъ з дѣте(и) умираючи(х)", де не
тільки не звинувачує жінку, а й
висловлює щирий жаль і сумм з
приводу їх передчасної смерті: "Ω б
жєтво(р)чє тоже(с) жалю на(м)
примножаєшъ: / жємтє(р) о(т) дѣтѣи
и о(т) насѣо(т)быраєшъ" [5: 106].
Климентій Зиновійв уважає
несправедливим, щоб жінка, яка
виконала своє священне
призначення й померла, уважалася
"нечистою": "Ты(а)ко то же вмерє(т)
женѣ та не очищенна: / а гды
побожно жила то бѣдєтъ спсє(н)на" і
далі: / "А тѣло хочъ кровію бѣдєтъ
осквє(р)ненно / гды не омыю(т) зє(м)ла
очисти(т) я(к) бѣдє(т) погребєнно"
[5: 106].

Чимало віршів Климентій Зиновійв
присвятив жінкам-грішницям.
Загалом він не ставив собі за мету
оспівувати красу життя; навпаки,
його завдання полягало в тому, щоб

викрити людські недоліки, аби запобігти їм. Частина його творів, присвячених чоловікам, так і називається: "Вѣ(р)ши особныѣ, послѣ жєнѣ ѿ мужєхѣ добры(х); аболѣшѣ ѿ злы(х) розны(х), яко же и назадѣ положиѣ(м) ѿ злы(х) многих". Ці твори дають змогу зробити припущення, що Климентій Зиновійв не мав якоїсь особливої неприязні саме до жінок – такі ж гріхи він засуджує й у чоловічої статі. У його віршах зринає й популярна ще з Середньовіччя тема згубності "жіночих чарів", через які чоловіки втрачають голову, а відтак нехтують духовним спасінням. У них поет засуджує жінок, які займаються знахарством і ворожінням ("Ѡ бѣомє(р)зскихѣ баба(х) шепотнищахѣ, и ѿ проклятыхѣ чаро(в)нищахѣ"), які для Климентія Зиновієва, духовної особи, уявляються не інакше, як диявольським поріддям, що, за біблійними законами, заслуговують смертної кари. Так само різко Климентій Зиновійв критикує й блудниць у віршах "Ѡ раждающы(х)са мл(д)нцахѣ ѿ(т) нечисты(х) лѣже(и)" і "Ѡ жена(х) вко(р)чемница(х) в(ѣ) градѣхѣ, а на(и)паче гдє в поля(х) в ко(р)чемны(х) гостинница(х) блудно живущы(х)". У першому випадку, крім закономірного осуду нешлюбних стосунків, Климентій Зиновійв виступає на захист народжених від них дітей, які не тільки зазнавали в подальшому житті всіляких принижень, а деяких священики іноді відмовлялися охрестити: "А хоча(и) и не хота мусѣла вродити: / тоєму сѣмъ мы тако(ж) цѣлє окр(с)тити. / Кгды (ж) матє(р)няго грѣха о(т)роча не знаєть: / и о(т)ню(д) жа(д)но(и) вины вто(м) дѣлє не маєть" [5: 114]

Крім цього, поет застерігає жінок від вбивства дітей, народжених без шлюбу, бо за тодішніми законами таку жінку страчували. Але з іншого боку, Климентій поблажливо ставиться до жінок, які вміють відповідати за свої вчинки: "Да и

матєры мє(н)ши(и) грѣхѣ за тоє будєть: / ежели уважывши о(т)роча не згубить" [5: 101]. Він піддає сумніву розповсюджену в ті часи думку, що нібито діти обов'язково мають розплачуватися за гріхи своїх батьків.

Чоловіків же Климентій засуджує за те, що кидають своїх жінок заради коханок або розлучаються і одружуються вдруге, а потім і другу дружину кидають. Застерігає також від надмірних ревностей до своїх дружин, насамперед тоді, коли сам чоловік створює відповідні умови життя, як-от у поезії "Ѡ ревнивы(х) мужєхѣ, котрыѣ о(т)ню(д) свои(м) жена(мъ) [в(ѣ) ты(х) рєча(х)] не імають вѣры": "А ѿсо(б)но гдѣ звєлитъ жонѣ шы(н)ковати: / то є щє го(р)шѣ в то время начнє(т) ревновати. / А нащо (ж) былоє муишынкѣ заводити: / понева(ж) не вѣрити або не любити" [5: 112].

Вірш "Ѡ мужє(х) упо(р)ныхѣ и без ра(з)судныхѣ: ко(т)рыѣ о(т)нюдѣ неімѣю(т) любвѣ ку свои(мъ) жена(мъ) звлаща ку чє(ст)нымъ не пудо(и)зрє(н)нымъ и побѣжны(мъ)" ставить під сумнів переконання, нібито ставлення Зиновієва до жінок було винятково негативним чи презирливим. У цьому вірші він, хоч і непрямо, апелюючи до послання апостола Павла, де сказано: "Чоловіки – любіть своїх жінок, як і Христос полюбив Церкву і віддав за неї себе" (Єф. 5, 25), обурюється з приводу жорстокого й недовірливого поводження чоловіків з дружинами, які живуть чесно, богобоязливо й благочестиво, ні в чому чоловіка не зраджуючи. Навпаки, така дружина, як сказано в Притчах Соломонових, вінець для чоловіка, і, згідно із спостереженнями Климентія Зиновієва, чоловіка свого "від лихих учинків відвертає". Поет закликає не тільки шанувати й любити таку дружину, а й дослухатися інколи до її порад: "І поража(ѣ)са жоны надобрыѣ рєчи: / а бѣомє(р)зского са колоту стерєчи" [5: 120].

Висновок. Отже, проаналізувавши окремі поезії Климентія Зіновієва, можна зробити такий висновок. З одного боку, автор був "дитям свого часу", як його назвав І. Франко, ченцем-священиком, тому подекуди продовжував мізогінну традицію, висловлюючи думки, типові для Середньовіччя. З іншого боку, поет мав доволі своєрідні погляди на питання шлюбу та жіноцтва, у низці творів він трактує жінку не тільки як другорядну особу, а й як особистість, яка має право на почуття. Це може свідчити про належний рівень освіти, широкий світогляд і поважний життєвий досвід Климентія Зіновієва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Біблія або Книги Святого письма Старого і Нового Заповіту (з мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена): переклад Івана Огієнка. Київ, 2007. 1376 с.
2. Білоус П. В. Історія української літератури XI–XVIII ст. Київ, 2009. 424 с.
3. Гійом Левассер де Боплан. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що простягаються від кордонів Московії до Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і веденням воєн. Київ, 2012. 168 с.
4. Возняк М. Чернець-мандрівець Климентій і його вірші. Історія української літератури. 2-е вид., випр.. Львів, 2012. 871 с.
5. Зіновійв Климентій. Вірші. Приповісті посполиті. Київ, 1971. 391 с.
6. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ, 1995. 678 с.
7. Ісіченко І. Концепт свободи у поетичному коді Климентія Зіновієва. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 78. С. 11–15.
8. Колосова В. Климентій Зіновійв: Життя і творчість. Київ, 1964. 184 с.
9. Моление Даниила Заточника (подготовка текста, перевод и комментарии Лихачева Д. С.). *Памятники литературы Древней Руси: 12 век*. Москва, 1980. С. 389–400.
10. Шевчук В. Климентій Зіновійв та його книга буття українського народу. *Золоте чересло: книга народних ремесел, звичаїв та побуту в Україні, писана Климентієм Зіновієвим, поетом кінця XVII – початку XVIII ст.* Київ, 2009. 336 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. *Bibliia abo Knyhy Sviatoho pysma Staroho i Novoho Zapovitu (z movy davnoievreiskoi i hretskoi na ukrainsku doslivno nanovo perekladena) pereklad Ivana Ohiiienka [The Bible or the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments (translated from ancient Hebrew and Greek into Ukrainian literally re-translated) (I. Ogienko, Trans). (2007). Kyiv: Ukrainske Bibliine tovarystvo [in Ukrainian].*
2. Bilous, P. V. (2009). *Istoriia ukrainskoi literatury XI–XVIII st. [History of the Ukrainian literature of the XI–XVIII centuries]. Kyiv: VTs "Akademiia" [in Ukrainian].*
3. Hiiom, Levasser de Boplan. (2012). *Opys Ukrainy, kilkokh provintsii Korolivstva Polskoho, shcho prostiahaiutsia vid kordoniv Moskovii do Transylvanii, razom z yikhnimy zvychaiamy, sposobom zhyttia i vedenniam voien [Description of Ukraine, several provinces of the Kingdom of Poland, extending from the borders of Muscovy to Transylvania, along with their customs, lifestyles and wars]. Kyiv: FOP Stebeliak [in Ukrainian].*
4. Vozniak, M. (2012). *Chernets-mandrivets Klymentii i yoho virshi [The monk-wanderer Clementius and his poems]. Istoriia ukrainskoi literatury*

[*History of Ukrainian Literature*] (2nd ed., rev.). Lviv: World [in Ukrainian].

5. Klymentii, Z. (1971). *Virshi. Prypovisti pospolyti* [Poems. Proverbs of the Commonwealth]. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].

6. Yefremov, S. (1995). *Istoriia ukrainskoho pysmenstva* [History of Ukrainian writing]. Kyiv: Femina [in Ukrainian].

7. Isichenko, I. (2018). Kontsept svobody u poetychnomu kodi Klymentii Zinoviieva [The concept of freedom in the poetic code of Clementia Zinoviev]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina – The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University*, 78, 11–15 [in Ukrainian].

8. Kolosova, V. (1964). *Klymentii Zinoviiv: Zhyttia i tvorchist* [Klimentii Zinoviiv: Life and Creativity]. Kyiv: Scientific Thought [in Ukrainian].

9. *Molenie Daniila Zatochnika. Pamiatniki pusskoi literatury: 12 vek.* [The prayer of Daniel Zatochnik. Monuments of Ancient Russian Literature: 12th Century]. (1980). Moscow: Fiction [in Russian].

10. Shevchuk, V. (2009). Klymentii Zinoviiv ta yoho knyha buttia ukrainskoho narodu [Klimentii Zinoviiv and his book of Ukrainian people's existence]. *Zynoviiv, Klymentii. Zolote chereslo: knyha narodnykh remesel, zvychaiv ta pobutu v Ukraini, pysana Klymentiiem Zynoviievym, poetom kintsia XVII pochatku XVIII st.* [Zinoviiv, Klimentii. The Golden Thistle: a book of folk crafts, customs and everyday life in Ukraine, written by Klimenty Zinoviev, poet of the late XVII – early XVIII centuries.]. Kyiv: Art [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 26 серпня 2019

Схвалено до друку: 29 листопада 2019